

МА Урош Микетић, докторанд

УДК: 94(497.115)“18/19“

Филозофски факултет, Универзитет у Приштини
Косовска Митровица, Република Србија

urosmiketic@gmail.com

примљено: 27. јул 2019.

прихваћено: 1. новембар 2019.

Прилог проучавању друштвено-економских прилика Срба гњиланске области крајем XIX и почетком XX века – Цариградски гласник (1895–1909)¹

АПСТРАКТУМ: Цариградски гласник, лист на српском језику објављиван у Цариграду између 1895. и 1909, разматрао је, између осталог, низ различитих друштвено-економских тема са освртом на гњилански крај. Критичка анализа ове разнолике грађе представља првенствени циљ истраживања, а како је доминантно реч о српском народу као предмету извештавања, мишљења смо да је писање листа користан прилог за допуњавање постојећих историографских резултата о историји овдашњих Срба. Ради систематичности и прегледности истраживање је подељено на више поглавља. Коначно, како је из објективних разлога (цензура) лист избегавао тумачење политички опипљивијих питања, консултовали смо додатне изворе и литературу ради потпуније слике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Цариградски гласник, критичка анализа, 1895–1909, Косовски вилајет, гњилански крај, положај Срба

Како у овом прилогу првенствено тумачимо прилике у гњиланском крају на основу извештавања једног листа чини се неопходним да се осврнемо на покретање и рад Цариградског гласника, утицај цензуре на природу

1 Рад је део пројекта *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* (ев. бр. 47023), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

извештавања у гњиланском крају и, уопште, прилике српског народа у Косовском вилајету у датом периоду.

Цариградски гласник био је једини српски лист у Османском царству у чијем фокусу извештавања су османски Срби током последње деценије XIX и почетком XX века. Упоредо са српским именом, назив листа објављиван је на османском и француском језику. Нажалост, поједини бројеви нису сачувани или су сасвим нечитки, а забележени су и периоди потпуне обуставе излажења као 1907. после смрти уредника Косте Групчевића. Први уредник и власник до 1897. био је угледни Пећанац Никодим Савић, кога је наследио поменути Коста Групчевић.² Њих двојица дала су најбитнији допринос листу (остали уредници: Стојан Капетановић, Темко Поповић, Д. Стефановић, Сава Аврамовић, Светолик Јакшић, Иван Иванић).³

Покретање листа 1895. резултат је заједничке борбе званичне Србије и тада малобројне и слабо организоване српске елите у Османском царству са циљем да се потлачени османски Срби боље информишу и, пре свега, национално интегришу без обзира на место живљења. Сем тога, покретање листа руковођено је и потребом Србије да се супротстави бугарској и грчкој пропаганди (бугаризација и хеленизација) код бојних национално неопређених православаца у Османском царству. Најбитнију улогу у покретању листа имала је српска дипломатија, иначе врло активна у Цариграду током последње две деценије XIX века о чему сведочи низ предузетих мера (отварање више конзулата и десетина школа, долазак Срба на владичанска места у Призрену

2 Никодим Савић и Коста Групчевић припадају малобројној елити османских Срба. Савић је рођен у Пећи у градској породици 1865, где је завршио српску основну школу на Ћенавији. Као добар ђак школовање је наставио у београдској Првој гимназији. Службовао је касније у Београду, Солуну (завршио италијанску трговачку школу) и Цариграду. Радио је и као новинар, уредник неколико часописа и листова, књижевник, преводилац. Уз Димитрија Петровића и Петра Д. Петровића један је од зачетника познатог пећког књижевног круга. Умро је у Цариграду 1897, где је био власник и уредник *Цариградског гласника* од његовог покретања. Голуб Јашовић, Дражен Јашовић, прир., *Накина брдила: приповетке, путописи и преводи*, Косовска Митровица 2009, 7–11. Групчевић је рођен у Охриду 1848. Најраније образовање стекао је на грчком језику, а са 16 година нашао се у свету. Све до 1886. сматран је присталицом егзархизма, да би након разговора са председником владе Милутином Гарашанином у Београду прихватио начело о српској Македонији. Ипак, у даљем животу није порицао македонску индивидуалност у склопу српске нације, али је свестрано радио на културној еманципацији османских Срба. Од 1895. био је администратор *Цариградског гласника* и његов власник од 1897. до смрти у Цариграду 1907. Одликован је Орденом Св. Саве, Крста Божијег гроба, Даниловим орденом, орденом Мецедије III реда. http://www.natis-casrpska.org.rs/stariSajt/biografije/biografije_sbr.pdf (приступљено 26. 11. 2019).

3 У истраживању је коришћена дигитална верзија *Цариградског гласника* доступна на сајту Народне библиотеке Србије. http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/casopisi_pretrazi-vi_po_datumu/P_2659 (приступљено 10. 11. 2018).

и Скопљу крајем XIX века, покретање модерног српског гласила – *Цариградски гласник*).⁴

Цариградски гласник био је предмет различитих истраживања (историја, књижевност, језик, музикологија и др.), а на основу ове новинске грађе понешто је писано и о гњиланском крају.⁵ Оправданост теме утолико је значајнија имајући у виду да је српски народ Косовског вилајета у последњој четвртини XIX века закључно са 1912. био изложен геноциду албанског фанатичног елемента уз прећутну и(ли) отворену сагласност османских власти.

-
- 4 Klara Volarić, *Carigradski glasnik: A forgotten Istanbul-based Paper in the Service of Ottoman Serbs, 1895–1909*, Budapest 2014, 98–99; Иста, „Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895–1909”, *Hungarian Historical Review*, 3/2014, 560–586. Коста Групчевић наводи као разлог покретања листа потребу да се писаном речју оствари бољи положај Срба. Петар Митропан, *Први интелектуалци на Југу: Коста Групчевић*, Скопље 1936, 3. Петар Митропан, његов биограф и одличан познавалац српске штампе у Османском царству, сматрао је покретање листа делом шире замисљене акције српског посланства у Цариграду из 1892. како би се тим пропагандним путем радило на српским интересима. Да се српска дипломатија мешала најбоље се показало након смрти Косте Групчевића, када је српско цариградско посланство „убедило“ сина Димитрија да власништво преда Темку Поповићу, иако су османске власти покушавале да наследник задржи власништво. Исти, *Прилози за историју штампе у старој Србији и Македонији*, Скопље 1933, 18–34. У данашњој историографији има и другачијих мишљења; примера ради, Љиљана Чолић не сматра, пак, да је толико значајан фактор у покретању листа уплив српске владе и дипломатије. Љиљана Чолић, „Посебан поглед на македонско питање у Османској царевини“, *Српске студије*, 7/2016, 244–255.
- 5 У домаћој историографији постоји невелика али разнолика литература на тему *Цариградског гласника*. Посебно треба забележити марљив рад Љиљане Чолић и најновију студију: *Цариградски гласник: светилник српства у вековној тами*, Београд 2018; остала њена истраживања: „Скадар у „Цариградском гласнику““, *Српске студије*, 4/2013, 244–255; „Српске династије у „Цариградском гласнику““, *Братство*, 21/2017, 65–91. Нови Пазар са околином је, такође, обрађен: Владан Виријевић, „„Цариградски гласник“ о Новом Пазару и околини крајем XIX и почетком XX века“, *Новопазарски зборник*, 33/2011, 111–123. Другим значајним сегментом у извештавању – српском културном баштином похрањеном у листу – интересовао се пре свих професор књижевности Владимир Бован: Владимир Бован, „Српски писци на страницама „Цариградског гласника““, *Зборник Филолошког факултета у Приштини*, 1/1991, 75–95; Isti, *Srpske narodne utovrine sa Kosova i Metohije na stranicama „Carigradskog glasnika“*, Kosovska Mitrovica 2012. Када је о гњиланском крају реч напоменућемо да су публиковани поједини изворни новински текстови: Владимир Цветановић, „Косовско Поморавље у Цариградском гласнику (1895–1909) (сви текстови из овог дела Косова објављени 1909. године)“, *Литерарни описак: косовски часопис за литературу и збивања*, 10/11/2011/2012, 92–96; Без аутора, „Косовско Поморавље у Цариградском гласнику (1895–1909): сви текстови од оснивања 1895. до краја 1898. године“, *Литерарни описак: косовски часопис за литературу и збивања*, 10/11/2011/2012, 141–146. Поменућемо, такође, један чланак чија је тематика донекле слична нашој: Милован Секулић, „Положај српског становништва Гњиланске казе под османском влашћу у последњој деценији XIX века“, *Зборник историјских музеја*, 26/1992, 53–74.

Размере ових злочина тема су бројних истраживања у домаћој историографији, па је и јавност упозната са различитим аспектима геноцидног понашања (убиства, исламизација, силовања, пребијања, крађе, присилне миграције итд.).⁶

Управо током посматраног периода оваква бруталност претила је да физички елиминише преосталу српску популацију у Косовском вилајету. Међутим, *Цариградски гласник* је недовољно и спорадично разматрао ову тематику. Наиме, режим аутократског султана Абдул Хамида II дозволио је раст броја медија и отварање ка западним трендовима. Ипак, цензура штампе није омогућавала слободно изражавање када је реч о појединим опипљивијим темама, па су оне једва регистроване или, што је било још чешће, избегаване. О постојању цензуре сведочи и писмо уредника Косте Групчевића Стојану Новаковићу у коме се аутор жали да му се чине разне потешкоће у раду.⁷ Сем тога, његов претходник Никодим Савић скривао се у појединим текстовима под псеудонимом, а слично су чинили и други аутори.⁸

-
- 6 Српска историографија је богата студијама и чланцима са освртом на положај и статус српског народа у Косовском вилајету. Указаћемо на поједине вредне студије: Бранко Перунички, прир., *Писма српских конзула из Приштине: (1890–1900)*, Београд 1985; Исти, прир., *Сведочанства о Косову: 1901–1913*, Београд 1988; Исти, прир., *Зулуми ага и бегова над српским народом у Косовском Вилајету: [1878–1913]*, Београд 1989; Ђорђе Микић, *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX века: од чифчијства до банкарства*, Београд 1988; Владимир Стојанчевић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима у XIX веку: (1804–1878)*, Београд 1994; Милош Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету: (1878–1912)*, Београд 2009; Славенко Терзић, *Стара Србија: (XIX–XX век): драма једне цивилизације: Рашка, Косово и Метохија, Скопско-тетовска област*, Нови Сад–Београд 2012. Немамо простора нити је циљ наводити низ вредних истраживања других истакнутих појединаца (Душан Батаковић, Радош Љушић, Биљана Вучетић, Александар Раствоић, Славиша Недељковић, Урош Шешум, Весна Зарковић и др.).
- 7 Роберт Мантран, *Историја Османског царства*, Београд 2002, 670–671; К. Volarić, *Carrigradski glasnik: A forgotten Istanbul-based Paper in the Service of Ottoman Serbs, 1895–1909*, 30.
- 8 Раде Браќочевић, „Псеудоними и шифре Никодима С. Савића“, *Књижевна историја*, 140/141/2010, 333–339. У *Цариградском гласнику* бројни су псеудоними када је реч о гњиланском крају. Примера ради, један аутор потписивао се „Косовац“. *Цариградски гласник* (даље: *Цг*), бр. 18, 30. април 1904 (све датуме из листа наводимо по старом календару). Било је и оних смелијих – гњилански трговац Тома К. Поповић потписивао се пуним именом и презименом. *Исто*, бр. 39, 3. октобар 1903. Лист је у гњиланском крају имао неколико „дописника“ најразличитијег друштвеног статуса, али се и у њиховим скромним приликама ценила ученост. Тако је извесни аутор („рах“) препоручивао крајем 1895. да би било прикладније да дописе пишу учитељи јер „занат ги је“. *Исто*, бр. 48, 14. децембар 1895. Временом је лист формирао мрежу претплатника; примера ради, на првој слави гњиланског српског привредног (акционарско) друштва „Помагач“ 1904. пријавило се седам нових претплатника. *Исто*, бр. 13, 26. март 1904. Да је код овдашњих Срба махом доминирало сиромаштво илуструје њихова сугестија

На постојање цензуре указује и чињеница да је веома битна тема – постојање качачких банди усмерених на угрожавање Срба – једва примећена у листу. Тако се Гњилане у дописима представља као „мирна варош“ са тек ретким „царским одметницима“, које „енергичне“ власти лако сузбијају. Навођени су и такви случајеви као приликом ликвидације одметника Ислама Буеце и његовог саборца. По службеној верзији одметници и поред позива нису желели да се предају, те су их „турски прваци“ ликвидирали.⁹ Срби су и у случају друге акције („велико залагање“) жандармеријског потпоручника Феризаја Хусеина у спасавању отетих Срба од стране познатог зликовца („хајдук“) Афиза у гњиланској околини изражавали захвалност посредством листа, иако је акција била неуспешна.¹⁰

Цензура је пресудно утицала да крајње битан догађај из живота овдашњих Срба – Пасјанска афера (1907) – остане без помена у листу. Наиме, Србија је (владином или често личном иницијативом појединих родољуба) спроводила крајем XIX и почетком XX века политику слања чета на османску територију, које би се тамо сукобљавале са османским снагама или, пак, грчким и бугарским сличним формацијама. У гњиланском случају српска четничка група откривена је од Турака и Албанаца и већином ликвидирана, док су локални Срби доживели одмазду и велике репресалије јер су се поједини локалци укључили у четничку акцију.¹¹ Наравно, о овој теми није било речи у листу.

Лист је писао о различитим темама када је гњилански крај у питању. Само у назнакама указано је на положај и управу ове области, а знатно детаљније приказане су привредне, школске, црквене и здравствене прилике Срба и поједини сегменти њихове културне баштине, што представља најбитнији део нашег истраживања и, уједно, крупан допринос *Цариградског гласника* локалној историји.

листу да новински примерак буде јефтинији (једна бела мецидија по примерку). *Исто*, бр. 31, 30. јул 1904.

9 *Исто*, бр. 29, 13. јул 1900.

10 *Исто*, бр. 30, 23. јул 1904. Менталитет гњиланског краја врло добро је познавао Атанасије Урошевић, јер је и сам потицао из те средине. Једно од његових бројних истраживања односи се на локално гостопримство, а закључак аутора говори у прилог тези да је гост и код Срба и Албанаца, премда уз извесне разлике међу две етничке групе, третиран уз најдубље поштовање (различито у равничарском и планинском крају). Ненад А. Васић, „Атанасије Урошевић о гостопримству и гостољубљу у гњиланском крају“, *Баштина*, 25/2008, 269–270.

11 Весна Зарковић, „Погибија српске чете у Пасјану 1907. године“, *Баштина*, 26/2009, 195–210. Опширније о покушајима ширења српског четничког покрета на Косову и у Македонији: Биљана Вучетић, „Српска револуционарна организација у Османском царству на почетку XX века“, *Историјски гласник*, 53/2006, 359–374.

Положај и управа

Гњилане је релативно новија варош, чији развитак постаје убрзан доласком породице Џинић из северне Албаније у XVIII веку. Пре тога ово сеоце животарило је у сенци административног и привредног центра овог краја – Новог Брда. Џинићи су административни центар изместили у Гњилане пружајући погодност за насељавање, па се привреда интензивно развијала. Османска централизација 60-их XIX века уклонила је са полуга власти ове моћнике, али је, и поред тога, Гњилане у другој половини века убрзано стицало обресе градског средишта. Становништво вароши у целини је било досељеничко и у националном погледу врло измешано током овог периода: Срби, Албанци (укључујући Арнауташе), Турци (већином албанског порекла и турског језика), Роми (Роми муслимани и православни Габелји), мало Черкеза.¹² Према налазима Милоша Јагодића број целокупног становништва Гњиланске казе незнатно се повећавао (са 19.305 1881. на 20.370 становника 1912).¹³ У овом националном шаренилу било је по истраживањима Јована Цвијића (1911) у Морави са Гњиланом укупно 3.009 српских кућа, што је збирно незнатно мање него већинског албанског елемента.¹⁴

У османском територијалном систему Гњилане са околином припадало је Косовском вилајету са центром у Скопљу. Овај вилајет делио се на шест санџака: Скопски, Призренски, Приштински, Пећки, Новопазарски и Пљеваљски. Санџацима су управљали мутесарифи, а даље су се делили на казе. Приштински санџак обухватао је пет каза: Приштина, Вучитрн, Митровица, Прешево и Гњилане на челу са кајмакакимима. Судску власт остваривале су кадије.¹⁵

Стожер управног система гњиланске казе чинила је беледија (градска већница) са по два српска и муслиманска члана на челу са реизом (управник). Судаћи по казивањима локалних Срба нарочито успешан био је нахијски управник Рашид беј. Он је на том месту (1899–1901) предузео, најпре, кораке у циљу улепшавања вароши, подигао зид дуг 300 метара око муслиманског гробља наменивши ренту од три новоизграђена дућана за издржавање истог, те саградио и уредио неколико дућана у вароши. Срби-Гњиланци писали су врло похвално листу о његовим заслугама.¹⁶ Зато је у српској заједници са

12 Милорад Миња Филић, прир., *Гњилане и околина*, Косовска Каменица–Гњилане 2001, 7–11, 19–23.

13 М. Јагодић, *н. д.*, 259.

14 Борисав Челиковић, прир., *Косовско Поморавље и Качаник: насеља, порекло становништва, обичаји*, Београд 2017, 665–680.

15 *Цг*, бр. 34, 20. август 1898.

16 *Исто*, бр. 42, 14. октобар 1899.

олакшањем дочекан његов избор за реиза после смрти Ибрахима бега Џинића 1901. По српским дописима Рашид беј је и на овој одговорној функцији предузео корисне мере (забранио је клање мршаве стоке из здравствених разлога, поправио блатњави пут код српске махале за људе и стоку).¹⁷ Наравно, овакву захвалност према реизу у листу примићемо са резервом, али је уочљиво да овдашњи Срби издавају управо њега као способног управника.

Економске прилике

Вести економске тематике ретке су и недовољне за сагледавање опште слике овдашње привреде, али имају одређену важност када је реч о појединим аспектима (пољопривреда, трговина, занатство, саобраћај и рударство).

Због повољне конфигурације терена пољопривреда је представљала кључно занимање. Доминантна су била два производа – кукуруз и пшеница. Исплативост гајења ових култура није била иста, што уочавамо на примеру из 1900. Род кукуруза те године био је врло висок, али како се он доминантно употребљавао у исхрани животиња сељаци нису остварили готово никакав приход. Пшеница је имала знатно већи значај у овом крају, о чему пише лист: „Пшеница кад роди онда је сваки сељак задовољан и пун пара, ако има кога да ожени – ожениће; ако је коме дужан – исплатиће; једном речју, све кућевне трошкове подмириће.“¹⁸

Изузев ове две културе познато је да се од 1901. садио и афијон (опијум) у самој вароши и по селима – „сви се хвале да им лепо напредује“, писао је један Моравац листу.¹⁹

Овакве пољопривредне особености претвориле су Гњилане у важан житни трг одакле се оно даље допремало у остале османске градове. Упоредо се развијало и сточарство (нарочито овчарство) и одавде продавала жива стока, кисело млеко, сир и други производи.²⁰ Схвативши да је земља кључ њиховог економског опстанка, Срби гњиланског краја основали су овде своју прву задругу 1904. Суштина је била у економском удруживању – на недељном нивоу чланови би давали по шест гроша, а након одређеног рока новац би био утрошен за развитак општинских пољопривредних прилика (куповина модерних, непознатих или дефицитарних машина и др.).²¹

Цариградски гласник приказује и рад српске трговачке чаршије. Трговци су овде спадали у угледнији грађански слој. Навешћемо један пример, не

17 *Исто*, бр. 18, 26. април 1901.

18 *Исто*, бр. 39, 21. септембар 1900.

19 *Исто*, бр. 24, 13. јун 1902.

20 М. М. Филић, прир., *Гњилане и околина*, 17.

21 *Цг*, бр. 34, 20. август 1904.

и изолован, о њиховом угледу међу сународницима. У питању је годишњи помен угледном трговцу Николчету Ђорђевићу 1903, када је гњиланска црква била испуњена људима у знак сећања на овог предузимљивог и родољубивог Србина.²²

У погледу трговине и занатства ослонићемо се на став Атанасија Урошевића да су оба занимања била доминантно српска под Османлијама, али и у каснијој југословенској краљевини.²³ Ипак, оба слоја налазила су се у кризи услед слабих пољопривредних прилика, које су за последицу имале слабљење куповне моћи и опште назадовање.²⁴ Трговачкој клими гњиланског краја допринела је и изградња пута за Феризовић (Урошевац) 1895. О каквој инвестицији је реч указали су сами Гњиланци: „за што сав туђарлук и сви путници иду овамо, то ги је пут.“²⁵ Навешћемо и имена предузимљивијих локалних српских трговаца: Тинко Катанић, Сава Катанић, Нађа Шубаревић, Наско Јовановић, Јован Денић, Цене Денић, Таса Ђорђевић, Ђорђе Михаиловић и други.²⁶ Од самих заната Срби су били истакнути пекари, бојације, сајције, мутавције, абације, ћурчије, терзије, обућари, опанчари, грнчари итд.²⁷

Важно сведочанство о српским трговцима и занатлијама у гњиланском крају (Косовском вилајету уопште) оставио је угледни трговац Тома К. Поповић. Он је оцењивао да је неактивност српских трговаца и занатлија кључни разлог њиховог стагнирања, а у појединим случајевима пропадања. У овдашњим српским привредним круговима сматрало се да су узроци оваквом стању, поред тога, немар и неукост истих.²⁸

Тома К. Поповић сматрао је, такође, да су знатна ограничења у раду ова два слоја стварали зеленаши руковођени великим каматама, које су уништиле многе српске породице приморане да распродају сву имовину. Ради обезбеђења сопствене егзистенција Срби-Гњиланци основали су 1902. „Прво гњиланско акционарско друштво“. На овом месту камата је износила око 1,5% на месечном нивоу, док је код зеленаша ишла и до 10%. Зато је оно пословало са успехом и утрло пут 1903. оснивању сличног српског друштва – „Помагач“, у циљу међусобне сарадње и штедње. Новац од купљених акција овде улагао се у кредите са повољним каматама. Тома К. Поповић је апеловао на отварање сличних институција у осталим српским срединама у вилајету. Зато

22 Исто, бр. 41, 10. октобар 1903.

23 М. М. Филић, прир., *Гњилане и околина*, 19.

24 Цг, бр. 24, 13. јун 1902.

25 Исто, бр. 48, 14. децембар 1895.

26 Исто, бр. 9, 28. фебруар 1902.

27 Исто.

28 Исто, бр. 39, 3. октобар 1903.

он и напомиње како ће му „највећа жеља бити, да се и други угледају на наше Гњиланце за оваке ствари и своје „Помагаче“ образују“.²⁹

Активност друштва није била искључиво лимитирана на привредне теме, иако су оне имале првенствени значај у његовом раду. Међутим, „Помагач“ је дао битан допринос и друштвеном животу овдашњих Срба, приређујући разне забаве и излете попут оног у манастир Драганац 1904. године. Том приликом госте је након службе забављала музичка секција друштва.³⁰ Управа друштва је била задовољна постигнутим резултатима.³¹ Великим успехом сматрало се отварање српске продавнице дасака у Гњилану да би се спречила куповина код Албанаца у митровачком крају. Такође, цариградско Министарство трговине је након дугих провера дозволило рад овог друштва.³² Сви ови успеси покренули су и понеке равнодушне Србе да постану акционари или приложе какав дар (примера ради, председник друштва Манасије Станковић захвалио се посредством листа учитељу Ђорђу Поповићу на дару у виду једног „дивног“ печата).³³

Било је мало речи и о рударским приликама у овом крају. Услед незнања и слабих техничких могућности рударски потенцијал није био схваћен, већ се претпостављало да су некадашње резерве потрошене и да нових нема.³⁴

Школске прилике

Тема за коју се лист детаљније интересовао биле су школске прилике код Срба. Овде су највећу активност показивали њихови учитељи. Они су инсистирали код родитеља да обрате пажњу на децу, њихову уредност и послушност у раду;³⁵ такође, утицали су на њих да и поред општег сиромаштва и потребе за дечијом радном снагом током сезонских радова шаљу децу на „наставу“, те је овакав вид залагања давао резултате.³⁶ Код османских власти српски учитељи су водили сталну борбу ради обезбеђивања права школовања на матерњем језику како би се ђаци молили за „спас душе своје“ и нападали „умолном божанском науком“.³⁷ Овакав ангажман сврстао их је у ред друштвено најзначајнијих српских појединаца. Њихов рад је будно праћен

29 *Исто*, бр. 13, 28. март 1903.

30 *Исто*, бр. 39, 24. септембар 1904.

31 *Исто*, бр. 17, 23. април 1904.

32 *Исто*, бр. 31, 30. јул 1904.

33 *Исто*, бр. 49, 6. децембар 1903.

34 *Исто*, бр. 34, 20. август 1898.

35 *Исто*, бр. 8, 19. фебруар 1898.

36 *Исто*, бр. 10, 2. март 1900; *Исто*, бр. 10, 1. март 1901.

37 *Исто*, бр. 22, 27. мај 1899.

у *Цариградском гласнику*, а о појединцима, свакако најбитнијим, писано је и после смрти, као о управнику гњиланске школе Станимиру Ковачевићу из Коретишта.³⁸

Просветне прилике су се развијале и услед доласка образованих учитеља из Призренске богословије, што је резултирало побољшањем квалитета наставе.³⁹ Временом је овде дошло до груписања српских учитеља у Моравско учитељско удружење током 1910. године.⁴⁰

Посредством учитеља схватао је и овдашњи српски народ важност просвете за бољитак сопствене заједнице, чиме се надомештавало оскудно знање и васпитање стечено у кућним условима, иако још увек није било довољно свести о предности образовања и васпитања.⁴¹ У самој вароши постојале су српска основна и грађанска школа.⁴² Гњиланска основна школа има дугу историју (подигнута највероватније између 1827. и 1837), док је женска одвојена од мушке око 1870. по гњиланском учитељу Данилу Катанићу. И овде је као и другде по вилајету постојала црквено-школска општина чије оснивање пада у време пре 1848. На њеном челу налазио се најчешће иконом (прота) цркве, а њена улога сводила се на контролисање разних аспеката живота Срба (уједно и школства).⁴³

Пред овом институцијом као крупан проблем у Гњилану испречио се недостатак адекватног школског објекта, јер је све до 1895. школски објекат био низак, тесан и пропадајући. Иницијативу за подизање нове школе подржао је и ондашњи српски дипломата у Приштини Бранислав Нушић.⁴⁴ Срби су тада добили модерну школу која је по њиховим речима била место где ће се „корачати стопама паметног и образованог света“. Великим новчаним одрицањима, задуживањем и физичким радом родољубиви Срби успели су да реализују овај пројекат – „такви људи заслужују да имају онакву школу“, писало је у листу.⁴⁵ На подизању школе покорни Срби „захваљивали“ су се султану Абдул Хамиду II и његовим „светлим чиновницима“ (локална власт) на помоћи.⁴⁶ Српским прилозима школа је добила временом и књижницу о којој је помен оставио 1912. и Јаша Томић.⁴⁷

38 *Исто*, бр. 16, 13. април 1900.

39 М. М. Филић, *Српска основна школа у Гњилану*, Врање 2005, 48.

40 *Исто*, 42.

41 *Цг*, бр. 5, 30. јануар 1897.

42 *Исто*, бр. 8, 20. фебруар 1904.

43 М. М. Филић, *Српска основна школа у Гњилану*, 13, 17, 23.

44 *Исто*, 32.

45 *Цг*, бр. 2, 21. јануар 1895.

46 *Исто*, бр. 13, 13. април 1895.

47 М. М. Филић, *Српска основна школа у Гњилану*, 40, 41.

При овој школи постојао је и фонд о којем прве податке бележимо 1896. До тада је његову функцију обављала локална црквена заједница што је било оптерећујуће по њу, па је установљен фонд школе и изабрано руководство (председник трговац Павле Денић, благајник трговац Јања Дивљаковић, чланови А. Јовановић и обућар Василије Ђукић, деловођа Сима Михаиловић). Лист је навео и изворе финансирања фонда: бежанак (девојке које „бегају“ за момком и разведене жене плаћају по дукат), школски радови (радови ђака продавани на лутрији), дискос у цркви, трговачки прилози (кутија за добровољне прилоге која би пазарних дана кружила код варошких трговаца).⁴⁸

Фонд је за неколико година проширио капитал и круг деловања. Новац се повећао, јер је фонд пословао као банка дајући новац и убирајући камату. Сваки члан друштва био је у обавези да плаћа улог, а ако би пожелео да напусти друштво губио је право на повраћај. Друштво је задржавало право да на сваког „штетног“ појединца по опште послове српске заједнице баци „проклетство народно“. И поред повремених таквих случајева број чланова порастао је на око 80, а друштво је понело назив „Љубав“ као симбол љубави Срба – Гњиланаца према свом крају.⁴⁹ Ово друштво (фонд) угасило се неколико година касније, а обновљено је 1906. под новим именом „Св. Милутин“ са циљем помагања сиромашних српских ђака. Приликом оснивања уписало се 25 редовних чланова.⁵⁰

Поред основне постојала је у Гњилану и српска грађанска школа отворена 1898. У њој су се изучавали следећи предмети: српски, француски и турски језик, лепо писање, рачун, планиметрија, природне науке, земљопис, историја и веронаука. Остаје непознато да ли је и овде постојала недељна школа, иако знамо да је предузимљиви Тома К. Поповић иницирао њено оснивање, сматрајући тај тип образовања одличним начином за ширење српске идеје и, пре свега, потребних знања и вештина. Иначе, власти су са неповерењем гледале на оваква окупљања одраслих Срба, сматрајући их могућим извором побуна. Ретки Срби у Гњилану похађали су и руждију (гимназија), подигнуту 1908. иницијативом власти.⁵¹

Српске школе су постојале и у неким околним селима. О појединим сеоским школама писао је и цариградски лист. У манастиру Драганац, где је рад коначно устаљен септембра 1897, постојала је „школа“ са десетак ђака. Већ следеће године било је њих тридесетак груписаних у два разреда. Како је долазак многих ђака из неких села био отежан због удаљености, подигнут је

48 Цг, бр. 6, 8. фебруар 1896.

49 Исто, бр. 14, 30. март 1900.

50 Исто, бр. 5, 3. фебруар 1906.

51 М. М. Филић, *Српска основна школа у Гњилану*, 37–43.

при манастиру мањи пансион за њихов боравак и издржавање.⁵² Лист помиње и српске школе у Витини где је постојао и школски фонд и селу Доморовци (1898) у којем су се мештани самоорганизовали како би уредили воду за своје ђаке.⁵³

Српске школе у гњиланском крају помагали су и родољубиви Срби са разних страна. Међу највећим добротворима био је овдашњи Србин Никола Ивковић Цилић који је тестаментом оставио 120 лира за црквено-школске прилике.⁵⁴ Српском просветном клубу у Гњилану поклонио је локални милазим Мехмед Али беј скромни цртеж девојчице на чамцу, владика Нићифор 120 гроша, а митровачки апотекар Михајло Денић 23 гроша.⁵⁵ Из независне Србије стизали су, такође, бројни прилози. Тако је пиротски књијар Ваца Балабановић даривао овдашњој школи земљописне карте и већи број „књижица“.⁵⁶

У гњиланском крају оформљен је и Српски просветни клуб 1909. у старој згради гњиланске општине са читаоницом, где се изучавао и турски језик. Чланови управе овог клуба били су те године: учитељ и управник рејонских школа Гњиланске казе Јосиф К. Поповић, учитељ Живко Поповић, учитељ Илија Поповић, М. Божовић, Јордан Дичић, С. Катанић, Д. А. Стошић, Н. Трајић, Т. Серафимовић, Трајко Дивљаковић и М. Зафић.⁵⁷

Црквене прилике

Потпуна реконструкција оштећене цркве у Гњилану, свеобухватни верско-национални утицај Митрополије са средиштем у Призрену и прославе верских празника (Св. Сава, Ускрс, дан Покрова Богородице) биле су неке од тема интересовања листа из домена црквених прилика гњиланског краја.

Поред подизања модерније школе Срби – Гњиланци су ових година радили и на реконструкцији изгореле цркве, што је подразумевало доста материјалних и других трошкова. Обичним данима радило би мање радника јер је успостављен распоред рада по којем су заинтересовани долазили на посао, а празницима је било више људи јер су многи долазили да помогну. Осим ових потешкоћа требало је, најпре, добити дозволу од власти, па је скопском ва-

52 *Цг*, бр. 26, 25. јун 1898.

53 *Исто*, бр. 10, 2. март 1900; *Исто*, бр. 18, 30. април 1904.

54 *Исто*, бр. 46, 30. новембар 1895. Србија је спроводила широку просветну политику на Косову и Метохији од 1820. до 1912. о чему сведочи обимна грађа Министарства иностраних послова. Опширније: Б. Вучетић, „Просветни рад Србије у Турској од 1820. до 1912. године“, *Мешовита грађа (Miscellanea)*, 35/2014, 263–272.

55 *Цг*, бр. 14, 4. април 1909.

56 *Исто*, бр. 38, 19. септембар 1903.

57 М. М. Филић, *Српска основна школа у Гњилану*, 43.

лији упућена јануара 1896. посебна делегација са задатком да уреди ствар.⁵⁸ Позитивно решење стигло је у Гњилане јула 1898. Квалитетни мајстори тражени су у скопском крају, а да би се посао ваљано спровео формирано је посебно надзорно тело (Максим Дивљаковић, Јевтимије Катанић).⁵⁹

Овако крупни задатак помагала је свеколика српска заједница у вилајету. Пећки манастир је дао 50 лира, дечански манастир исту суму,⁶⁰ извесна Стојанка Делић (село Бинач) наменила је тестаментом цркви целих 200 лира у покретном и непокретном имању на чему се председник гњиланске црквено-школске општине поп Коста преко листа најсрдачније захвалио и др.⁶¹ Црква је у свечаној атмосфери освештана 1900. када су заједно чинодејствовали владика Дионисије, дечански архимандрит Јанићије и гњилански парох Коста Поповић уз присуство црквеног клера, српског конзула Симе Аврамовића и овдашњих српских првака. Сабор и народно весеље трајали су више дана, а владика је позвао народ на верност султану.⁶² Закључно са 1902. црква је „сем ситница“ била завршена.⁶³

Када је о Рашко-призренској митрополији реч треба посебно нагласити јак утицај тамошњих владика на локалне Србе, нарочито Дионисија. Његова свеобухватна и широка црквена, просветна и национална мисија захватила је и гњилански крај, који је одушевљено прихватио његов долазак на место владике и рад, а касније ожалио његову смрт 1900. Владика се два пута дуже задржао у овом крају. Први пут је свечано дочекан априла 1898. у Гњилану. Срби су главну улицу којом се кретао посули цвећем и травом, а свуда је поред султанове слике стајала и његова. У селу Станишор Дионисије је одржао и службу. Његова прва мисија била је руковођена потребом да се подробније упозна са овдашњим српским приликама.⁶⁴

Нови Дионисијев долазак 1900. био је дуготрајнији и садржајнији. Владика је посетио варош и више села ове казе. Најпре је из Приштине приспео у Гњилане 6. априла, а локални прваци чекали су га пре вароши на коњима, док су грађанство и сељани ишчекивали на улицама. Владика је током наредних дана држао службу у цркви и посетио локалне представнике власти који су му и узвратили посету.⁶⁵ Његова друга мисија обухватила је шири гњилан-

58 Цг, бр. 6, 8. фебруар 1896; Исто, бр. 22, 27. мај 1899.

59 Исто, бр. 31, 30. јул 1898.

60 Исто, бр. 22, 27. мај 1899.

61 Исто, бр. 23, 20. јун 1896.

62 Исто, бр. 42, 12. октобар 1900.

63 Исто, бр. 14, 30. март 1900.

64 Исто, бр. 20, 14. мај 1898.

65 Исто, бр. 18, 27. април 1900.

ски крај, између осталог села Драганац, Петровац, Могилу, Врбовац, Витину, Бинач и Клокот. У Драганцу је освештао манастир 14. априла, а јеромонаха истог унапредио у игумана. Да је реч о битном догађају сведоче и речи дописника да је том приликом било „толико света“.⁶⁶ У Петровцу је освештао нову цркву чију је градњу иницирао још приликом посете 1898, а затим је радосни српски народ приредио прави сабор.⁶⁷ Цркву у Могили освештао је 25. априла, што су мештани одушевљено поздравили. И ово село било је необично живо јер су људи пожурили да виде владику, а затим је уследио велики сабор.⁶⁸ Свечано је било и у Врбовцу и Витини, где је високи гост пажљиво разгледао цркве и школе, а касније посетио манастир Св. Архангела Михаила код села Бинач. Како је манастир био без настојника на то место постављен је сабрат манастира Драганац Михајло Ранковић, а Дионисијевом вољом основан је и посебан одбор за реконструкцију оронулог манастира и сакупљање прилога. Коначно, мештани Клокота инсистирали су да Дионисије обиђе и њихово село и том приликом приредили су му свечан дочек.⁶⁹

Нарочито је значајно што је Рашко-призренска митрополија сачувала верску и националну свест локалних Срба обухваћених процесом исламизације и албанизације. Православну веру и српски национални дух одржавали су додатно и верски празници попут прославе црквено-школског дана Св. Саве, Ускрса, Покрова Богородице и других.

Култ Светог Саве био је снажно присутан и у гњиланском крају, где се дан овог светитеља прослављао нарочито свечано. Гњиланска црква је тог дана бивала препуна верника; тако је 1896, премда у хладној цркви без крова, народ неколико сати присуствовао служби, слушао беседе учитеља и ђака о светитељу, историјским темама, животним саветима итд. Овом приликом продавао се и српски календар *Голуб*. Обично је касније приређивана играчка, када су гости позивани да у складу са могућностима приложе новац или какав други дар. Постојала је и ваљана пракса да приликом сваке прославе буде изабран нови домаћин или би се, пак, неко сам јављао. Углавном је било речи о богатијим Србима у ондашњим условима – године 1896. за наредног домаћина изабран је црквени тотор Нића Димић, 1897. прихватио се домаћинства газда Николче Ђорђевић, 1898. трговац Антанас Арсић, а 1899. трговац Цане Димић.⁷⁰

66 Исто, бр. 19, 4. мај 1900.

67 Исто, бр. 23, 1. јун 1900.

68 Исто, бр. 24, 8. јун 1900.

69 Исто; Исто, бр. 20, 11. мај 1900.

70 Исто, бр. 6, 8. фебруар 1896; Исто, бр. 5, 30. јануар 1897; Исто, бр. 8, 19. фебруар 1898; Исто, бр. 12, 25. март 1899; Исто, бр. 7, 15. фебруар 1908. О различитим обичајима код косовско-метохијских Срба при прослави Св. Саве опширније: Татомир

Свети Сава је прослављан и у околним селима традиционално; и овде су се домаћини добровољно смењивали, а давао се и прилог. *По селима је сем новца као прилог приликом прослава било уобичајено дати нешто у натури (пиеница и др.)*. Био је ово јако радостан дан у животу моравских тежака (мештани једног села за прославу Св. Саве 1900. тврдили су да је била најсвечанија до тада). Попут других српских крајева у вилајету, деца су и овде величала султана турским узвиком „*Padişahım çok uşa!*“ („*Дуг живот падишаху!*“).⁷¹

Локални српски народ прослављао је и Ускрс.⁷² Већ 1895. констатовало се да је прослава те године надмашила оне раније. Гњиланска црква је тог дана била пуна верника из града и околине, а касније се веселило уз „војену банду“ (музика), дар локалних власти.⁷³ Слично је било по селима. Тако су се житељи села Кормињане „жалили“ што је Ускршњих дана 1900. падала јака киша, па се морало славити „неколико дана“.⁷⁴

Празник Покрова Богородице био је дан посебне важности за локалне Србе, јер је на тај дан гњиланска црква била први пут освећена. Традиција је налагала да недељу дана раније буде пост, а на сам празник црквени обред и сабор. Тако је, примера ради, црква Св. Николе у Гњилану била 1. октобра 1900. препуна верника, а касније је атмосферу правило локално „Гњиланско свирачко друштво“, отпевавши, сем химне султану, и неколико одабраних српских комада. Овдашња Митрополија понудила је смештај гостима, а да су Срби живели у страху указује чињеница да су њихову безбедност власти повериле одређеном броју војника.⁷⁵

Сем ових верских празника ретке прилике када се српски народ окуљао биле су сахране и помени.⁷⁶ Тада је најактивније суделовало локално свештенство са учитељима и ђацима, а често и повећи број грађана (нарочито у вароши).⁷⁷ Смрт је понекад била и моменат приближавања три народа ових

Вукановић, *Енциклопедија народног живота, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији: VI век – почетак XX века: више од 2000 одредница*, Београд 2001, 418.

71 *Цг*, бр. 13, 21. март 1900; *Исто*, бр. 8, 21. фебруар 1902.

72 Важна сведочанства о прослави Ускрса код Срба на Косову и Метохији оставио је Татомир Вукановић. Опширније: Т. Вукановић, *н. д.*, 50–53.

73 *Цг*, бр. 17, 10. мај 1895.

74 *Исто*, бр. 24, 8. јун 1900.

75 *Исто*, бр. 43, 19. октобар 1900.

76 Татомир Вукановић је оставио и податке о различитим обичајима на сахранама код Срба Косова и Метохије. Т. Вукановић, *н. д.*, 149.

77 *Цг*, бр. 4, 25. јануар 1896; *Исто*, бр. 50, 28. децембар 1895; *Исто*, бр. 35, 19. септембар 1896; *Исто*, бр. 16, 22. мај 1897; *Исто*, бр. 18, 29. април 1899; *Исто*, бр. 45, 4. новембар 1899.

простора – српског, турског и албанског. Примера ради, у једној читуљи објављеној 1901. ожаловљена породица страдалог трговца Тодора В. Динића захваљивала се „како овд. Србима и Мухамеданцима исто тако и Арнаутима који изволише оставити радне дане и дођоше да нам своје саучешће изјаве“.⁷⁸

Црква је и преко активног учешћа у организацији помена битнијим личностима допринела повезивању народа. Навешћемо случај „примерног Србина“ Симе Андрејевића Игуманова за чији је помен 1904. гњиланска црква била препуна грађанства и свештенства. Том приликом сакупљан је и прилог за подизање споменика овом великом родољубу. Био је то део активности локалних Срба поводом 100-годишњице рођења овог великог добротвора српске просвете у османској држави.⁷⁹

Здравствене прилике

Штуре податке листа о здравственим приликама помало допуњују вести из публикованих читуља. Судаћи по њима стичемо утисак да је старосни век морао био краћи, јер учестало бележимо имена људи млађих или средњих година: трговац Михајло В. Поповић (33), механџија Михајло Д. Катанић (34), гњилански парох Данило Поповић (44), каменички поп Гаврил Поповић (50) и сл.⁸⁰ Лист нас упознаје са опасним болестима у овом крају („запалење грудне марамнице и плућа“, шарлах, велике богиње итд.).⁸¹ Велики проблем представљали су нестручност и похлепност лекара, па су људи често избегавали лекарску акцију.⁸² Сем тога, владао је мањак медицинског особља као и слаба снабдевеност лековима и медикаментима. Савесних лекара је, ипак, било, а појединцима се посредством листа и захваљивало. Тако се породица Данице Ковачевић (преминула од „дифтерије“) захвалила овдашњем војном лекару Мемет Мусетин ефендији. Он је својим ангажовањем и серумом из

78 Исто, бр. 31, 26. јул 1901.

79 Исто, бр. 11, 12. март 1904.

80 Исто, бр. 35, 19. септембар 1896; Исто, бр. 38, 19. септембар 1903; Исто, бр. 4, 25. јануар 1896; Исто, бр. 16, 22. мај 1897; Исто, бр. 18, 29. април 1899; Исто, бр. 45, 4. новембар 1899. Важно сведочанство о посмртним обичајима код Срба Косова и Метохије оставио је, опет, Татомир Вукановић, *н. д.*, 413. Један од начина да се предупреди смртност одојчади била је пракса да се новорођеној деци дају „заштитничка“ име (нпр. Вук), а постојао је и низ других обичаја. Исто, 142–144. О развоју вароши Косовска Каменица коју ретко помиње *Цариградски гласник* опширније: Божидар М. Ђокић, *Српско стабло Косовске Каменице*, Гњилане 2004.

81 Цг, бр. 5, 30. јануар 1904; Исто, бр. 12, 19. март 1904; Исто, бр. 13, 26. март 1904.

82 Исто, бр. 13, 26. март 1904. Сујеверје је, такође, дуго изазивало одређене здравствене проблеме код Срба у целом вилајету. Све до почетка XX века био је обичај да се болесник, чак и на самртничкој постељи, држи поста. Тек почетком века под корисним утицајем здравствене службе, просвете и школства одустало се од ове нездраве праксе. Т. Вукановић, *н. д.*, 28–29.

Скопља спасао животе више деце. Недостатак овог лека иницирао је добро замишљен план да српске црквено-школске општине увек имају бар десетак комплета овог серума како би предахитриле трагедије. Други пример професионалног и часног лекара који лист спомиње јесте Ајдар Нусхет ефендија.⁸³

Као озбиљнији здравствени проблем локалних Срба наводи се и распрострањени алкохолизам. Услед незнања и штетних навика многи очеви учили су, чак, и своју децу да конзумирају алкохол, што је касније имало крупније здравствене и социјалне проблеме по заједницу, а неретко и смртне случајеве (и деце).⁸⁴

Културна баштина

Цариградски гласник је оставио сведочанства о српској културној баштини овог краја. Посебно је битно што лист пружа могућност да се културна баштина Срба у Косовском вилајету отргне од заборава. У случају гњиланског краја сачуване су поједине народне пословице и загонетке, као и обичаји приликом Ђурђевдана.⁸⁵ Народне пословице је сакупио и сачувао од заборава вредни Тома К. Поповић. Како су оне изгледале показаћемо у неколико краћих примера: Са туђом пшеницом за душу не бива; Куде кмет онде и село; Ко ме тежи капа, тежи му и глава; – Без попа пусто село; Да је кум младожења; Када се кола сломе, доста се путова налазе.⁸⁶ Исти аутор сачувао је и неколико народних загонетки: Шарена квочка под плот лежи (Змија); Мала свима ал ју сваки љуби (Крчаг); Сиви соко земљу рије (Раоник).⁸⁷

Још једно сведочанство о културној баштини односи се на ђурђевданску прославу у овом крају о чему сведочи допис „Ђурђев-дан у Гњилану“. Ђурђевдану су се нарочито радовали момци и девојке, јер је то била ретка прилика да виде једни друге и упознају се у стегама патријархалног друштва. Традиција је на најлепши начин и овде испоштована; најстарија жена наређивала би осталима да почисте кућу и двориште, а сама бирала неку од трава (здравац, врбица, дебелица и маточина) или узимала исте од познаника. У овом случају свака трава имала је јасну симболику (здравац и дебелица симболизују здравље, врбица раст, маточина пожељност). Касније би домаћица три обојена конца упрела у један, а ујутру би будила укућане да се на спремној ведрици умију. Како би ко устајао и умивао се, узимао би оружје и

83 Цг, бр. 18, 2. мај 1903; Исто, бр. 13, 26. март 1904.

84 Исто, бр. 4, 24. јануар 1902.

85 О загонеткама са Косова и Метохије опширније: Владимир Бован, прир., *Српске народне загонетке са Косова и Метохије*, Приштина 1979.

86 Цг, бр. 18, 27. април 1900.

87 Исто, бр. 18, 27. април 1900.

пуцао, што је био знак осталима да се неко пробудио. Овог дана људи би се мерили ради поређења са претходном годином. Већа тежина симболизовала је здравље, а мања болешљивост.⁸⁸

Uroš Miketić

Contribution to the Research of the Socio-Economic Conditions of the Serbs in the Gnjilane Region at the End of XIX and the beginning of XX Century - Constantinople Messenger (1895-1909)

Summary

The Constantinople Messenger, a newspaper in Serbian language published in the Ottoman Empire, provided diverse and numerous testimonies about the life of the Serbian community in Gnjilane region from 1895 to 1909. Nevertheless, the censorship influenced that some tangible political topics, especially the catastrophic position of the Serbs exposed to the Albanian and the Ottoman genocide, were barely mentioned or, most often, evaded. On the other hand, the paper firstly sketched the position and the Ottoman administrative system of this region, and what is more important wrote more openly about the development in the domain of Serbian economy, education, church and health, as well as about certain elements of local cultural heritage. The analyses of the material indicate that in spite of its oppressed position, the local Serbian people developed. The promoters of progress were pushing enthusiasts, members of the rare Serbian economic elite (traders, craftsmen, richer peasants), teachers in Serbian schools, church representatives (local clergy and before all Serbian bishops from Prizren). Progress was also felt in the field of medical knowledge of Serbs, so medicine finally by the initiative of the meritorious individuals took precedence over ignorance and superstition. Finally, the newspaper published several folk proverbs and puzzles, from the domain of Serbian cultural heritage and was also interested in the tradition of celebration of Đurđevdan. In this way the pieces of Serbian cultural heritage have been preserved to this day. All this certainly illustrate with regard to certain segments that the paper is useful informer, about the situation of the Serbs in Gnjilane Region.

Урош Микетич

Вклад в изучении социально-экономических возможностей сербов в Гниланском регионе в конце девятнадцатого и начале двадцатого веков - газета Константинопольский вестник (1895-1909)

Резюме

Газета «Константинопольский вестник», газета на сербском языке, издаваемая в Османской империи, оставила разнообразные и многочисленные свидетельства о жизни сербской общины в регионе Гнилане в период между 1895 и 1909 годами.

88 Исто, бр. 31, 27. јул 1900.

Однако цензура затронула некоторые осязаемые политические темы, особенно катастрофическое положение сербов, подвергшихся воздействию албанцев и османов - геноцид, едва упоминается или, чаще всего, избегается. С другой стороны, газета сначала обрисовала в общих чертах положение и османскую административную систему этого региона и, что более важно, более открыто писала о событиях в области экономики, образования, церкви и здравоохранения, а также об определенных элементах местного культурного наследия. Анализ материала показывает, что, несмотря на свою угнетенную позицию, местные сербы развивались. Лидерами прогресса были предприимчивые энтузиасты, представители редкой сербской экономической элиты (торговцы, ремесленники, богатые крестьяне), учителя в сербских школах, представители церкви (местное духовенство и, прежде всего, сербские епископы из Призрена). Прогресс также ощущался в сфере возможностей здоровья сербов, поэтому медицина по инициативе достойных людей взяла верх над невежеством и суеверием. Наконец, из области сербского культурного наследия газета опубликовала несколько народных пословиц и головоломок и интересовалась традицией празднования Джурджевдана. Таким образом, эти маленькие части сербского культурного наследия сохранились до наших дней. Все это, конечно, показывает, когда речь заходит об отдельных сегментах, что эта газета является полезным информатором о жизненных возможностях сербов в регионе Гнилане.